

Jezikoslovna slika Tome Maretića u pismima Vatroslavu Jagiću

Alojz Jembrih¹, Vlatko Smiljanić²

O Tomislavu Maretiću u hrvatskoj filologiji, posebice u kroatistici, mnogo je pisano. Njegova su jezikoslovna djela proučavana desetljećima i ostavila su traga u radovima hrvatskih jezikoslovaca 20. stoljeća. Ovdje predočena i kritički analizirana Maretićeva pisma upućena Vatroslavu Jagiću upotpunjuju mozaik njegova jezikoslovnoga opusa, jer se iz njih može iščitati mnogo detalja relevantnih za nastajanje njegovih radova. Stručno i znanstveno čitateljstvo kroatistike i slavistike, kroz analizirana pismima, dobiva sliku Tome Maretića u novomu svjetlu koje obasjava ljudske i stručne odnose između njega i Jagića. Kritičke bilješke koje su pismima dodane ocrtavaju znanstveni te povijesni kontekst prilika u kojima je Maretić živio i stvarao svoja jezikoslovna djela.

Ključne riječi: Tomislav Maretić, hrvatska gramatika, hrvatski vukovci, Vatroslav Jagić, povijest standardnoga hrvatskog jezika, slavenska filologija.

1. Uvod

U hrvatskomu jezikoslovlju ime Tomislava Maretića (1854. – 1938.) uvelike je poznato. Pisma koja je pisao Vatroslavu Jagiću otkrivaju nam neke podatke koji osvjetljavaju njegove jezikoslovne poglede, odnosno, posredno i Jagićeve, kojega Maretić ili moli za mišljenje ili ga kori kad se Jagić izjašnjava ne baš sa sklonošću prema Maretićevim radovima. No, pogledajmo što o njemu piše

- 1 Prof. emer. dr. sc. Alojz Jembrih, Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatologiju, Borongajska cesta 83d, Zagreb, Hrvatska. E-pošta: ajembrih@hrstud.hr.
- 2 Doc. dr. sc. Vlatko Smiljanić, Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatologiju, Borongajska cesta 83d, Zagreb, Hrvatska. E-pošta: vsmiljanic@fhs.unizg.hr.

u *Leksikonu hrvatskoga jezika i književnosti* (Zagreb 2001., 384-385): Tomo Maretić rođen je 13. prosinca 1854. u Virovitici, a preminuo 14. siječnja 1938. u Zagrebu. Osnovnoškolsko obrazovanje stekao je u rodnome gradu, dok je gimnaziju pohađao u Varaždinu, Požezi i Zagrebu. Na Sveučilištu u Zagrebu završio je trogodišnji studij slavistike i klasične filologije. Godine 1878. položio je ispit za nastavnika srednjih škola s glavnim predmetima grčkim i latinskim te hrvatskim kao pomoćnim. Pedagošku karijeru započeo je 1877. kao suplent, a potom je 1880. postao namjesni učitelj na zagrebačkoj velikoj gimnaziji. Doktorsku titulu stekao je 1883., nakon što je položio ispite iz slavistike i filozofije te obranio disertaciju o kvantiteti i akcentu u hrvatskom ili srpskom jeziku. Stručno se usavršavao u Leipzigu i Pragu, a 1886. imenovan je izvanrednim profesorom slavistike na Sveučilištu u Zagrebu, dok je 1890. postao redoviti profesor³, a pravi član JAZU od 1890. Tomo Maretić izabran je 1892. godine za zastupnika gospićkog kotara na listi unionističke stranke, a 1900. preuzeo je zastupničku dužnost za slunjski kotar. U razdoblju od 1915. do 1918. obnašao je funkciju predsjednika JAZU. Tijekom osamdesetih godina 19. stoljeća usmjerio je svoj znanstveni interes na pitanja hrvatskog pravopisa i slovopisa, o čemu je objavio nekoliko studija, među kojima se ističe *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*. Tim je radovima pripremao temelje za uvođenje pravopisa zasnovanog na fonološkom načelu. Krajem 19. stoljeća objavio je

3 U tom je svojstvu radio do 1914. godine na katedri indoeuropistike i slavistike. Njegov znanstveni interes zaokupilo je drugo područje: hrvatskosrpski jezik i narodne pjesme, pa su iz toga područja i njegovi kapitalni radovi, dok su njegovi radovi s područja slavenske poredbene gramatike sporednoga značenja. Maretić je predavao staroslavensku gramatiku i ćirilčno i glagoljično pismo. No držao je jedno predavanje iz poredbene gramatike: *Slavenska sintaksa u glavnijim crtama*. Predavanja je proširio na slavensku mitologiju, etnologiju, etnografiju i najstariju povijest. Kolegiji su mu bili: *Vjera Starih Slavena, Sjedišta dohistoričkih Slavena, Sjedišta slavenskih naroda od VI do XI v.*, *Istoričkoetnografski pregled Južnih Slavena od VI do XI v.* i dr. Kasnije je odabrao kolegija s područja hrvatskoga pravopisa i hrvatskosrpskih narodnih pjesama, a seminaru je tumači štokavski akcent, stilistiku i starije junačke narodne pjesme. Izvor: Šidak, Jaroslav (ur.). *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu* (II). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1969., 85. Zanimljivo je spomenuti da se je uz Maretića natjecao i Poljak Jan (Ivan) Leciejowski stručnjak za jezik, no Maretić nije odbijen, „jer ‘ondašnja vlast, koja se prema tadašnjem zakonu o Sveučilištu striktno nije trebala držati većine u fakultetskom vijeću, držala je da prijedlog o Leciejowskom znači upravo suvišan import strane sile u zagrebačko sveučilište kraj dobrog domaćeg stručnjaka.’ Prof. Skok uz to dodaje ‘kako je na tom gledištu stajao i tadašnji odjelni predstojnik Stjepan Spevec, a prihvatio ga je i ban Khuen Héderváry’. Da je to mišljenje je o izboru Maretićevu pobijedilo, ‘nemala zasluga ide i Maretićeva prijatelja Franje Spevca’, pa je tako 11. listopada 1886. imenovan Maretić za izvanrednog profesora ‘slavenske filologije s osobitim obzirom na poviest jezika i literature hrvatske i srpske.’ Citat iz: Zlatko Vince, *nav. dj.* u bilj. 4 ovdje, *Forum*, br. 1-2, 1985., 263. Vidjeti još: Damjanović, Stjepan (ur.). *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: monografija*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1998., 121–122.; Stjepan Damjanović, *Slavonske teme*, Zagreb: Pergamena, 2006., 81–86.

Zagreb 29. IX. 95.

Vele štovani gospodine,

Čest mi je javiti vam, da se ja odri-
 čem onoga posla za Vaš "Grundriss",
 što ste mi ga prošle godine ponudili i ja
 ga obično izraditi. Razlog je svome
 mojem odricanju veoma jednostavan:
 čimako neuman i last kod mislim
 da ne treba osobitoga suradnika, to sa-
 ma last moje uiniti ovaj, bilo sa re-
 čeni glavniat piše gramatiku našega
 jezika, moja je nu "Istovje pravopisa"
 dati kao potrebna i potpunost uređen na
 knjigal; ako bi ovaj knjizi ne vjeruje
 a on neka se 2-3 godine promi-
 neta napise sasvim samostalno radije.
 Ostvje u ostalom s izjavom ophibje
 stvaraj

T. Maretić

Maretićev rukopis

dvije gramatičke knjige – akademsku (*Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*) i gimnazijsku (*Gramatika hrvatskoga jezika za niže razrede srednjih škola*), obje tiskane 1899. godine. Ovim djelima u potpunosti je preoblikovao gramatičku normu hrvatskoga jezika oslanjajući se na novoštokavske govore te pritom koristeći djela koja nisu bila reprezentativna za tadašnje hrvatsko jezično stanje. Istodobno, njegove su gramatike predstavljale konačno odbacivanje jezične koncepcije standardnog hrvatskog jezika kakvu je oblikovala zagrebačka filološka škola. Uz Ivana Broza⁴ Maretić je među prvima štokavskim puristima (što je moguće više iz štokavštine, a što manje iz kajkavštine i čakavštine uz idealiziranje stanje u tzv. narodnom jeziku, njegov *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*). Godine 1907. Tomo Maretić preuzeo je uredništvo Akademijina Rječnika te je do svoje smrti obradio oko 5500 stra-

4 O njemu vidi: August Musić, „Dr. Ivan Broz. Nekrolog“, *Ljetopis JAZU*, 9, 1894., 138–169.; Zlatko Vince, „Pripreme i odjek Brozova 'Hrvatskog pravopisa' u hrvatskoj jezično-kulturnoj javnosti“, *Forum*, 1–2, 1985., 256–284.; Zlatko Vince, *Ivan Broz*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1992.

nica, od riječi maslo do pršutina, što ga čini jednim od najplodnijih hrvatskih leksikografa. Bavio se proučavanjem jezika slavonskih i dalmatinskih pisaca te narodne epske književnosti. Također, prevodio je s poljskog, latinskog i grčkog jezika, a neki od najznačajnijih prijevoda klasika svjetske književnosti na hrvatski jezik – djela Adama Mickiewicza, Ovidija, Vergilija i Homera – njegovo su autorsko ostvarenje. Pri prevođenju antičkih klasika razvio je akcenatski heksametar, koji je Petar Skok opisao kao njegovo „životno djelo“. U svojim jezičnim stavovima Maretić je bio sljedbenik Vuka Karadžića, zagovarajući njegov kult među Hrvatima, ideju hrvatsko-srpskog jezičnog jedinstva i fonološki pravopis. Zauzima se za idealizirani „čisti narodni jezik“ te je isključivo novoštokavsku osnovicu smatrao temeljem hrvatskoga standardnog jezika.⁵ Bez obzira što mu neki hrvatski jezikoslovci priznaju da je Maretićevo „najpoznatije, najveće“ djelo *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Stjepan Babić), ipak se za to djelo navodi da je ono i najosporavanije djelo. Zamjera mu se to što u knjizi nema djela hrvatske književnosti i književnoga jezika, pa je Maretić hrvatsku gramatiku potpuno otuđio od hrvatske književnosti; to je činjenica koja ga pokazuje kao gramatičara koji i nije bio uronjen u hrvatsku književnu i jezičnu tradiciju.⁶ Uostalom treba naglasiti da je do pojave Maretićeve

- 5 Navod iz spomenute knjige kojoj su autori Marko Samardžija i Ante Selak. O Maretiću postoji danas i kritičkih radova u kojima se, s razlogom, propituje njegova uloga u normiranju hrvatskoga jezika u krugu hrvatskih vukovaca. O Maretiću vidjeti i u Lučić, Nikša (ur.), *Hrvatski biografski leksikon* (Knjiga 9: Lo-Marj). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., 604–607.; Mario Grčević, „Od Đure Daničića do Tome Maretića – hrvatski jezik u jezično-političkom vrtlogu“. U: 150. obljetnica uvođenja hrvatskoga jezika u službenu uporabu, ur. Marko Samardžija. Vinkovci: Privlačica, 2013., 53–64.; Nataša Bašić, *Vukovci i hrvatski jezični standard. Hrvatski u srpskohrvatskom tijesku*. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija, 2021. U spomenutoj knjizi čitatelj će na mnogim stranicama naići na ime Tome Maretića i opis njegove uloge u hrvatskom jezikoslovlju njegova vremena. Knjiga zaslužuje pažljivo i učestalo čitanje jer pruža uvid u tadašnje jezične promjene, čije su negativne posljedice i danas primjetne u hrvatskom jeziku.
- 6 To zapravo odgovara i ovim riječima: „Isto je tako nepotpun i gramatički opis jezika u Maretićevoj gramatici koja je mimoišla veliko blago nepopisane oblične građe i sintaksnih sveza u čitavoj hrvatskoj književnosti do toga vremena, oslanjajući se uglavnom samo na Vukova i Daničićeva djela i na djela nekolicine pisaca koji su se sljepo držali samo Vukovih djela.“ Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska, 1969., 498. No, Stjepan Ivšić, kao da želi Maretića obraniti od kritičara njegove *Gramatike*, a taj kritičar bio je Antun Radić. Ivšić tako piše: „Prije svega treba da osobito istaknem, da pokojni Maretić nije nigdje nikad napisao, da je ‘Vuk jedini izvor hrvatskoga književnoga jezika’, nego je pokojni Antun Radić osuđujuću Maretića, što je u svojoj ‘Gramatici hrvatskoga književnoga jezika’ ‘ignorovao’ sve starije hrvatske književnike, samo optužio Maretića s takve ‘nauke’ napisavši: ‘To, što se u gramatici g. dra M-a ne cituju stari i novi hrvatski pisci i književnici, nije napokon glavno, nego je sama nauka: da je Vuk jedini i najbolji izvor hrvatskoga književnoga jezika, - sama je ta nauka kriva i štetna’ (Vidjeti: Antun Radić, *Sabrana djela XV*. Zagreb: Seljačka sloga, 1937., 50).“ Ivšić će ipak još dodati: „Istina je, da Maretićeva ‘Gramatika’ iz god. 1899. uglavnom ‘gramatika samo jezika Vukova i Daničićeva i narodnih

gramatike u hrvatskoj književnosti bilo itekako respektabilnih književnika, a oni kao da za njegovu gramatiku nisu postojali: „S današnjega gledišta, takav propust je potpuno nezamisliv i nerazumljiv. Da je on na svoju gramatiku stavio naslov Gramatika Karadžićeva i Daničićeva jezika, sve bi bilo u redu, ovako je nesklad velik. Prikazati nešto kao gramatiku i hrvatskoga književnoga jezika, a mimoići njegovu prirodnu podlogu, cijelu hrvatsku književnost, zaista je teško razumjeti ne samo u naše doba nego i u vrijeme kada je pisana.“⁷

Sve smo ovo naveli da bi se današnja generacija studenata i čitatelja upoznala s jezikoslovnim profilom Tome Maretića. Pisma koje predočujemo popraćena su bilješkama iz koji će se vidjeti mnoge okolnosti – kontekst kojim se pojašnjava Maretićeva i Jagićeva dionica na crti razvoja hrvatskoga jezika 19. st. – njihova doba. Za ogled, evo nekoliko primjera iz *Gramatike* iz kojih se može vidjeti kako je Maretić bio daleko od hrvatskoga leksika. On uvrštava primjere s riječima u kojima nema glasa *-h-*: spaije (str. 368), dofatila (473), uvatio (370), povataše (465), đekoji, iljada (377), artije (542) u najju (455). Hrvatske riječi su zapravo: spahije, dohvatala, uhvatio, pohvataše, gdjekoji, no hiljada/tisuća, hartije/list, premda je tisuća, list. Maretić daje i primjere riječi s novom jotacijom: đekoji, međed, devojka; zatim riječi bez inicijalnoga *p-*: tica, čelca; ptica, pčelca; tu su još i čoek, umjesto čovjek. U Maretićevoj gramatici miješaju se ekavski i jekavski, pa i ikavski što opet nije normalno za gramatiku koja opisuje jedan jezični sustav. Dakle, doista je Vatroslav Jagić bio u pravu kada je Martićevu gramatiku prikazao u svom Archivu,⁸ rekavši da je spala na dva slova, misleći na Vuka i Daničića. No, Jagić je i to spomenuo, da kod Hrvata „korijenje štokavskoga književnog jezika seže dublje u prošlost. No Vukov je zahvat bio tako snažan, da su njegove književne tvorevine, nošene od brojnih publikacija narodnog pjesništva i narodne proze, potisnule i na zapadu tekovine i utjecaje starijih

umotvorina izdanih od Vuka zajedno s njegovim Rječnikom’, pa su Maretiću i drugi (među njima i prof. Jagić) prigovorili, što je svoje izvore tako ograničio.“ Stjepan Ivšić, „Hrvatski književni jezik“, *Hrvatski jezik*, 1(2-3), 1938., 34. Uza spomenuto, upućujemo čitatelja na tekst u kojemu je, uz ostalo, prikazano i drukčije mišljenje o Tomi Maretiću iz pera Stjepana Ivšića (1884. – 1962.), Mate Hrastea (1897. – 1970.) te Božidara Finke (1925. – 1999.), uglavnom u afirmativnom pogledu u kontekstu tzv. vukovaca za hrvatski jezik. Vidjeti: Ivan Lupić, „Preskriptivna akcentuacija i hrvatski standardni jezik“, *Kolo*, XI(1), 2001., 85–134, 90–93.

7 Stjepan Babić, „Toma Maretić (1854 – 1938)“, U: *Portreti hrvatskih jezikoslovaca*, ur. Gordana Crković. Zagreb: Hrvatski radio, 1993., 138–139. Valja spomenuti i da je Maretić preveo Homerovu *Iliadu*, naklada Matice Hrvatske, Zagreb 1883. Matica mu je objavila treće izdanje prijevoda Homerove *Odiseje* 1915., drugo je bilo 1904. u Beogradu, prvo u Zagrebu 1882.

8 Jagić je napisao recenziju Maretićeve gramatike u časopisu *Archiv für slavische Philologie*, Bd. 22, Berlin 1900 263–278. Vidjeti: Bašić, *nav. dj.*, 2021., 417–420.

vremena.“ Tu Jagić misli na korpus hrvatske književnosti čiji su pisci književnu štokavštinu u svojim djelima imali u 18. stoljeću. Jagić nastavlja: „Moram ovu činjenicu izrijekom istaći, jer bi se inače kraj nedostatka međusobne dobrohotnosti, koji je značajan za unutarnje srpskohrvatske odnošaje novijega vremena, moglo iz Maretićeve gramatike lako skovati oružje za beztemeljnu tvrdnju, koju su već često ponavljali čak i razboriti ljudi, da su Hrvati uzeli Srbima jezik.“⁹ Jagić je zapisao i to: „Ja ne bih imao ništa protiv toga, da je označio (Maretić) kao svoju svrhu, da će napisati gramatiku jezika Vukova i Daničićeva. (...) Po mojem uvjerenju nije opravdano samo to, što je jezik dvojice korifeja odmah uopćujući podigao na stepen srpskohrvatskoga normalnoga jezika. To ne ostavlja dobra utiska i više deprimira nego osokoljuje. Čovjek nehotice pita: zar je pravi i čisti srpskohrvatski književni jezik zaista tako visok ideal, i zar ga je tako teško dostići, da su dosada samo dva čovjeka došla do cilja?“¹⁰ Doista ovome se nema što dodati, već konstatirati, da je spomenutom Maretićevom gramatikom već tada bila na vidiku srpska jezična hegemonija nad hrvatskim jezikom. Valja još spomenuti da je Maretić 1924. objavio *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik* u kojemu je podcijenio i zapostavio hrvatsku kajkavštinu, a sve to poradi jezičnoga jedinstva Hrvata i Srba koje naposljetku nikada nije postignuto. Za čitatelja će biti zanimljivo ako iznova pročita što je to Maretić u svom *Savjetniku* (1924., XXII – XXIII) zapisao: „(...) Što ja mislim o dijalektizmima i o provincijalizmima, to je svakome jasno iz onoga, što sam već rekao u § 13. o rečma, koje književni jezik obogaćavaju, a koje su mu balast. Što je u književni jezik hrvatski uzet znatan broj kajkavskih reči, to je lako dokučiti, kad se pomisli, da Zagreb, književno središte Hrvata počevši od ilirskoga doba, leži u kajkavskom području i da su mnogi pisci hrvatski od toga doba do danas rođeni kajkavci. Za najveći deo iz kajkavskoga narečja uzetih reči kaže se u ovoj knjizi da ih i kako ih treba zameniti štokavskima; sasma ih je malo, za koje se kaže da se mogu upotrebljavati u književnom jeziku (...). Možda će se kojemu čitatelju činiti preterano, što ja najveći deo kajkavskih reči izgonim iz književnoga jezika (...). Svatko vrlo

9 Citat kod Babića, *nav. dj.*, 139–140.

10 Citat kod Babića, *nav. dj.*, 140. Važno je napomenuti da su u godini obilježavanja 200. obljetnice rođenja Vuka Stefanovića Karadžića gotovo sve slavističke katedre diljem Europe organizirale razne događaje u njegovu čast, bilo kroz znanstvene skupove ili prigodna predavanja. Stoga ne iznenađuje što su i ugledni stručnjaci, poput Radoslava Katičića i Stanislava Hafnera, održali afirmativna predavanja o Karadžiću, uključujući i ono u Austrijskoj akademiji znanosti. Njihova su predavanja objavljena: Hafner, Stanislaus – Katičić, Radoslav, *Vuk Stefanović Karadžić 1787 – 1864. Dokumentation des Festaktes der Akademie der Wissenschaften aus Anlass des 200. Geburtstages*. Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1989.

Vatroslav Jagić (Varaždin, 6. VII. 1838 – Beč, 5. VIII. 1923.)

lako uvida, da bi takve reči književnomu jedinstvu Hrvata i Srba vrlo smetale, jer ih Srbi ne bi hteli primiti (...).¹¹

Kad je pak riječ o Maretićevoj *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika*, u 20. stoljeću doživjela je dva izdanja (ukupno tri s njezinim prvotiskom), a o njoj je sljedeće pisano: „Međutim, ta temeljna znanstvena gramatika po korpusu Maretićeva proučavanja (koji obuhvaća gotovo isključivo jezik djela Karadžićevih i Daničićevih, temeljenih na patrijarhalnom jeziku seljačke sredine u početku 19. st.) ne opisuje mnoge jezične osobine suvremene hrvatska književnosti ni standardnoga jezika uopće, više nije identična ni s jednim živim narodnim govorom. Jezični propisi Maretićeve gramatike, i drugih normativnih i savjetodavnih djela rađenih prema njoj, zahtijevaju mnoga jezična ostvarenja koja su u standardnom

11 Tomo Maretić, *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1924. Da bi se mit o Vuku Stefanoviću Karadžiću učvrstio diljem slavističkih katedri diljem Europe pa i u Hrvatskoj, u prigodi njegove 200. obljetnice rođenja održani su znanstveni skupovi i u časopisima su za tu prigodu nosive teme. Tako je i *Zadarska revija*, br. 6, 1987., posvetila sedam radova Vuku Stefanoviću Karadžiću, među njima je i Dalibor Brozović: *Vuk Stefanović Karadžić i južnoslavenski narodi*, 429–440.

jeziku prestala živjeti ili koja se nisu nikad ni usvojila. Neusporedivo je jača od kodificirane norme *uporabna* norma, koja idealno prenosi tradicionalna jezična rješenja hrvatske književnosti i ostvarenja živog suvremenog standardnog jezika, jezika kulturnog, znanstvenog, obrazovnog, publicističkog djelovanja, javnog rada uopće. I teoretska lingvistička – mladogramatičarska – osnovica Maretićeve gramatike, a tako i većine drugih normativnih priručnika, danas je zastarjela.“ Tako je pisao jezikoslovac, dijalektolog Antun Šojat (1928. – 2012.) u sedamdesetim godinama 20. stoljeća.¹² Drugim riječima, moglo bi se reći da je Maretićeva gramatika usmjerena na put odlaska u ropotarnicu. No, ipak je ostao njezin „gramatički odsjaj“ u tzv. hrvatskim vukovcima sve do danas.¹³

2. Pisma

Maretić je Jagiću uputio trinaest pisama, od kojih su dvije dopisnice, a sva su pisma pisana u Zagrebu u razdoblju od 1887. do 1904. godine. Pisma su pohranjena u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (NSK) pod signaturom R 4610b. Vremenski odmak između pojedinih pisama varira, što svjedoči o različitim fazama njihova intelektualnog i profesionalnog odnosa. U svojim pismima Maretić iznosi svoja jezikoslovna promišljanja, raspravlja o pravopisnim i gramatičkim pitanjima te polemizira o normiranju standardnoga jezika. Njegova korespondencija s Jagićem ne odražava samo akademsku suradnju, već i napetosti koje su postojale među suvremenim filozofima. Osim jezika i gramatike, pisma sadrže i osvrt na političke i kulturne prilike onoga doba, što dodatno doprinosi njihovoj vrijednosti kao povijesnoga izvora. Proučavanje ovih pisama omogućuje dublji uvid u Maretićeve stavove, njegovu metodologiju i odnos prema Jagiću, ali i prema širim jezikoslovnim pitanjima koja su bila aktualna na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

¹² Antun Šojat, „Njegovanje književne riječi u Hrvata“, *Jezik*, XII(5), 1973/74., 140.

¹³ Vidjeti: Nataša Bašić, *nav. dj.* Uputno je vidjeti i najnoviji rad: Lada Badurina, „Opis glasona u *Gramatici* Tome Maretića“ U: *Hrvatske dopreporodne gramatike u europskom kontekstu : zbornik radova*, ur. Marijana Horvat. Zagreb: Institut za hrvatski jezik, 2024., 1-16. Analizom predmetnoga rada jasno se razabire kako je Tomo Maretić svojim normativnim pristupom udaljavao hrvatski jezik od jezične tradicije hrvatskih književnika, čime je posredno utjecao na standardizacijske procese u smjeru koji nije uvijek bio u skladu s autentičnim hrvatskim jezičnim korpusom. Zabrinjavajuće je što i danas u Hrvatskoj postoje lingvisti i jezikoslovni krugovi koji zagovaraju neka od Maretićevih načela, unatoč njihovoj problematičnom učinku na oblikovanje suvremenoga standardnog jezika. Stoga bi bilo nužno pristupiti sustavnoj i znanstveno utemeljenoj reviziji njegovih postavki kako bi se izradio pravopis koji bi dosljedno reflektirao jezičnu stvarnost hrvatskoga jezika, bez artifičijelnih oblika poput *svjedožba*, *urudžba*, *promidžba*, *udžbenik* i *predodžba*.

1.

U Zagrebu 29. lipnja 1887.

Veoma poštovani gospodine profesore,

Jednoć sam vam pisao, da se ja sada bavim radnjom o Istoriji hrvatskoga pravopisa.¹⁴ Bez starih hrvatskih knjiga ne bih dakako u tom poslu mogao ne pera zamočiti. U Zagrebu ih istina ima dosta, ali je dobrano i takovih tiskanica, za kojima mi se valja ogledati i izvan Zagreba, kakao sam već nekoliko puta i učinio te dobio kroz posredovanje naše akademije što mi je trebalo. Sada se evo na vas obraćam. Sudeći po Vašim citatima u Archivu IV. 486.,¹⁵ možda se u vas nalazi Vramčev homilijar¹⁶ i Magdalenićeva knjižica „rasipnoga sina historija“.¹⁷ Ako me moje nagađanje ne vara, onda bih Vas lijepo molio, da biste mi te dvije knjige dobrostivo ustupili na porabu za kratko vrijeme. Možda bi Vam zgodnije bilo, da mi ih ne šaljete odmah nego da ih sa sobom ponese, kada dođete u ferijama u okolicu Zagreba i u sam Zagreb. Ako li bi Vas mrzilo sa sobom ih nositi, a Vi budite tako dobri, pak mi ih poštom pošaljite na moj račun. Biću Vam u jednom i u drugom slučaju veoma zahvalan.

Čitao sam u pošljednjem Archivu ono mjesto, gdje ste se mene sjetili i kao pozvali me, da ocijenim Boškovićevu knjigu o srpskom jeziku.¹⁸ Valja mi reći, da su poslovi oko čišćenja jezika stvar u nas veoma nezahvalna i neplodna, kako sam već i iskusio pišući u „Vijencu“ filologičko iverje, koje Vam je možda

14 Riječ je o djelu otisnutom dvije godine nakon napisanoga pisma: Tomo Maretić, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1889.

15 To je časopis *Archiv für slavische Philologie*, Bd. IV. Berlin 1881. Dostupno na: https://archive.org/details/bub_gb_eAMFAAAAYAAJ/page/n5/mode/2up, pristup ostvaren 1. veljače 2025.

16 To je zapravo *Postilla* Antuna Vramca iz 1586., prva knjige na kajkavskom književnom jeziku tiskana u Varaždinu. Knjiga sadrži evanđelja za sve nedjelje u crkvenoj godini s homilijama-propovijedima, prvi dio, i za sve crkvene blagdane kroz godinu, drugi dio. Danas je ta knjiga dostupna u pretisku koju je s opširnim pogovorom za tisak priredio Alojz Jembrih, izd. Zavoda za znanstveni rad u Varaždinu, HAZU i Kršćanska Sadašnjost, Zagreb – Varaždin 1990.

17 Riječ je o knjizi kajkavskoga pisca Matije Magdalenića *Zvončac iliti premissljanja zverhu posljednjih stvarih človeka* koja je otisnuta u Grazu 1670. Sastoji se od tri pjesnička dijela: *Premisljanaja*, *Plač smertelosti* i *Razsipnoga sina hištorija*. Maretić zapravo nije znao da „rasipnog sina historija“ nije zasebna knjižica. Vidjeti: Vladoje Dukat, *Sladki naš kaj. Ogladi iz stare kajkavske književnosti*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, 1944., 113–128.; Olga Šojat, *Hrvatski kajkavski pisci, II. 17. stoljeće* (Pet stoljeća hrvatske književnosti). Zagreb: Matica hrvatska, 1977., 157–196. Jedini primjerak danas se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, sign. R II D-16°-12. Vidjeti još: Antun Šojat, „O jeziku Matije Magdalenića“, *Filologija*, 14, 1986., 345–355.

18 Jagić je pisao osvrt Boškovićeve knjige: *Skupljeni spisi u osam svezaka*. Sveska I: *O srpskom jeziku*, Beograd 1887. – 1888. U: *Archiv für slavische Philologie*, Bd. 10, Berlin 1886., 320–323. Riječ je o Jovanu Boškoviću (1834. – 1892.) srpskomu filologu. Vidjeti: Miroslav Krleža (ur.), *Enciklopedija Jugoslavije*, knj. 2, Zagreb: Leksikografski zavod, 1956., 155.

po imenu poznato.¹⁹ Ljudi, od kojih bi se svakako očekivalo, da poznaju upotrebljavaju svoj materinski jezik kako treba, misle, da njima više ne treba, da je onako dobro, kako oni pišu, a to bar „svatko“ razumije; nastojanje oko čišćenja jezika drže novotarijom, pak jednostavno ignoriraju take radnje i ne čitaju ih. A gdje koji ako i čitaju, ti onda na šetnjama i po kafanama s visoka kritiziraju jednoga filologa i njegove „izmišljotine“. Najmanje je onih, koji čitaju i onoga se drže, što filolog u ime nauke preporučuje. Za to su eto takve radnje nezahvalne i neplodne, i ja više nemam volje baviti se njima. U ostalom ne ću za cijelo reći, da ne ću štogod napisati o Boškovićevoj knjizi. – Radujem se Vašemu dolasku ovamo, samo ako budem mogao biti s vama što češće! – Primite, vrlo poštovani gospodine, izraz mojega neograničenog štovanja.

T. Maretić

2.

U Zagrebu 31. siječnja 1900.

Vrlo poštovani gospodine,

Zajedno s ovijem pismom imam čast poslati vam dvije svoje radnje: jedna o Kosovskim junacima i događajima,²⁰ drugu o starijem Slavenima. Onu sam prvu mogao do duše poslati Vam već pred 5 nedjelja, ali sam čekao, dok se dogotovi i druga knjiga pa da Vam ih skupa pošaljem. Ne treba ni spominjati, da će mi vrlo milo biti, ako ove dvije radnje objavite i ocijenite u svom časopisu. Ako se nakanite, da što progovorite o knjižici „Slaveni u davnini“,²¹ lijepo bih Vas molio, da ne smetnete s uma, da je ta knjiga namijenjena širokoj publici i da joj za to nijesam smio dati oblik većma naučan. Za Vas će dakako biti u njoj vrlo malo što novo ili bolje govoreći ništa, ali opet se nadam, da nije posve nepotrebna, dakako za one krugove, kojima je namijenjena. S mojom kosovskom raspravom možete već biti stroži, osobito bih želio, da podvrgnete kritici moje misli, što sam ih tamo razvio u prvom dijelu (t.j. str. 3-42). U ostalom znam dobro, da ste Vi svagda zaokupljeni raznijem naučnijem poslovima, za to se ne usuđujem napastovati Vas s molbama za kritiku mojih pokušaja. Učinite što Vam dozvole drugi znatniji poslovi, ja ću Vam za sve biti zahvalan.

19 Maretić je u *Viencu* u deset nastavaka objavljivao svoje „Filologičko iverje“. Vidjeti: *Vienac*, 1886., br. 14, 16 – 17, 20, 32, 33, 48 – 51. Usp. Marko Samardžija, *Iz triju stoljeća hrvatsko-ga standardnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska, 1997., 118–119.

20 Maretić je u Akademijinoj ediciji *Rad*, knj. 96, 1889., 69–181 objavio tekst *Kosovski junaci i događaju u narodnoj epici*.

21 Objavljena je u Zagrebu 1889.

Tomislav Maretić (Virovitica, 13. XII. 1854. – Zagreb, 15. I. 1938.)

Sada mi dopustite, da Vas u jednoj stvari upitam za mnijenje. Ja držim, da bi za slavensku gramatiku bilo važno djelo, kojega još nemamo, na ime što potpuniji rječnik iz spomenika, koji su recenzije „panonsko-slovenske“.²² S tim bi se djelom mnogomu i mnogomu trudeniku ako starosl. gramatike posao vrlo oblakšao, jer bi za svaku riječ našao odmah sve, što mu u gramatičkom ili paleografičkom obziru o njoj znati treba. Ja bih imao volju latiti se izrađivanja takvoga rječnika, a mislim, da bi ga jugosl. akademija htjela izdati na svijet. Što se potpunosti rječnika tiče, tu bi mi za uzor služio Vaš glosar marijanskomu jevanđelju.²³ Znam, da bi u tom djelu najvažnija bila potpunost i točnost, a za to dvoje mislim da bih se mogao jamčiti, jer toliko će biti u mene marljivosti i filologičke pedanterije; -ženijalnost²⁴ se i duhovitost za takvo djelo i onako ne traži.

22 Maretić je prihvatio panonsku teoriju o podrijetlu staroslavenskoga jeziku koju je prethodno razvio Franc Miklošič.

23 Jagić je u Petrogradu u izdanju Carske akademije objavio četveroevanđelje Marijinsko, *Quator evangeliorum versionis paleoslovenicae Codex Marianus glagoliticus* 1883. Jagić je uz tekst iscrpno prikazao jezik tog Kodeksa. Vidjeti i: Stjepan Damjanović, *Slovo iskona. Staroslavenska/starohrvatska čitanaka*. Zagreb: Matica hrvatska 2004., 79–82.

24 Genijalnost.

Molim Vas dakle, vrlo poštovani gospodine, da me počastite odgovorom na ova 3 pitanja: 1) je li Vam poznato, da možda tko u slavenskom svijetu izrađuje takav rječnik? – u tom bi slučaju moj trud (kojega se još nijesam primio) bio uzaludan, - 2) čini li Vam se, da bi pomenuti rječnik bio potreban i koristan? – 3) u kojem bi jeziku trebalo da rječnik bude tumačen, hrvatskosrpskom ili latinskom? – drugi koji jezik osim ova dva ne može se upotrebljavati u publikacijama jugosl. akademije. –

Nadam se od Vaše dobrote, da ćete mi odgovoriti na ovaj list, a onda ću ja priopćiti jugosl. akademiji svoju namjeru i Vaše mnijenje o njoj, a akademija neka odluči pristati ili ne pristati na izdanje rječnika. Koliko se meni čini, akademiju bi od izdanja mogao odvratiti samo eventualni veliki trošak, ali kako u tom rječniku ne bi bilo etimologije ni razvijanja značenja i nikakvih filol. eksursa, za to mislim, da bi on 30 štampanijeh tabakah dosta bilo za rječnik, a za to bi akademija mogla snaći novaca.

Prihvaćam radosno ovu priliku, da Vas uvjerim o svom dubokom štovanju.

T. Maretić

P.S. Istoriju hrv. pravopisa poslao sam Vam na koncu oktobra pr. g.²⁵ valjda ste je primili.

3.

Zagreb 12, veljače 1895.

Vrlo poštovani gospodine,

Onaj člančić po opsegu od 6-8 štampanih strana spreman sam za „Grundriss“ napisati.²⁶ Samo mi izvolite javiti, treba li da napišem prijedlog samo hrv. grafike ili i grafike²⁷ i ortografije, jer iz Vašega pisma ne razabiram, što upravo želite. Članak (dakako njemački pisan) poslat ću Vam svakako prije svršetka god. 1895.

Prihvaćam ovu priliku, da malo olakšam srce svoje. Vaše 2 ocjene u „Archivu“ 1890 o mojem „hrv. pravopisu“ i o „Kosovskim junacima i događaji-

25 Prošle godine.

26 Naime, Jagić je bio namjeravao izdavati na njemačkom jeziku *Grundriss der slavischen Philologie* (hrv. *Osnove slavenske filologije*) u Beču ili u Berlinu. No, kasnije se je odlučio za *Enciklopediju* na ruskom jeziku, koju će izdati u Petrogradu. Bila je to *Enciklopedija slavenske filologije*. Spomenuti Grundriss sastavljen je na njemačkom jeziku, a Jagić ga je poslao potencijalnim suradnicima, moleći ih da napišu određeni tekst prema njegovu prijedlogu. Taj Grundriss vidjeti u knjizi: Alojz Jembrih, *Korespondencija iz Jagićeve ostavštine*. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija, 2022., 137–139.

27 Riječ je o grafiji, u smislu sastava slovnih znakova. Grafika danas ima sasvim drugačije značenje, osobito u umjetnosti.

ma²⁸ ostavile su u duši mojoj ljut žalac, kojega još i danas iza 5 godina dosta osjećam, ne možda s toga, što su one ocjene bile oštre, već što su bile vrlo nepravedne.²⁹ Vi ste našli za dobro mene pred učenom i neučenom publikom izručiti kao kakvoga jadnog poletarca, kojega vam nalaže sveta dužnost prema nauci što prije i što drastičnije odagnati s književnoga polja, neka se dalje ne sramoti. Kako ste Vi meni tamo lekciju odčitali, onako bih je ja odčitao samo kakvome šarlatanu ili najgoroj nezalici! Da je Vaša ocjena o mojem „hrv. pravopisu“ nepravedna, to kao da i sami sada posvjedočujete, dok evo od mene tražite onaj člančić za „Grundriss“; mislim, da s tijem i nehotice velite, da bez one moje knjige ne može danas nitko biti, tko hoće da govori o istoriji hrv. pravopisa. Inače biste Vi taj posao povjerali kome drugom, ali bi ga slabo tko htio preuzeti, jer za „Grundriss“ ne će se ljudima da pišu kompilaciju tuđega rada. A da ni rasprava moja o Kosovu nije onako rdava, kako ste je Vi prikazali, u tom me utvrđuje dr. Polivka,³⁰ koji je o toj mojoj raspravi u češkom „Ateneumu“ godinu dana iza vaše ocjene rekao, da ta moja radnja čini epohu u znanstvenom istraživanju jugosl. epike.

Sad su baš nekako 3 godine, kako mi je bivši moj (i vaš) učenik Anto Radić poslao iz Beča pismo, gdje mi javlja, kako Vi u slavenskom seminaru govorite o mojem naučnom radu s malom poštom³¹ i priznanjem, velite, da sam fantast, da letim po uzduhu³² poput pokojnoga Gaitlera.³³ Oprostite, ali ja se ni danas iza 3 godine ne mogu čudom načuditi, kako se može čovjek Vašega položaja i ugleda tako zaboraviti, da pred mladijem ljudima, koji svaku njegovu riječ hvataju kao iz orakula, ponizuje čovjeka, koji isto polje obrađuje, a inače je i položajem i ugledom i zaslugama mnogo niži! Ili je možda to imala biti osveta za to, što sam

28 Jagić je u *Archiv für slavische Philologie*, Bd. 12, Berlin 1890., 602–609; 609–615 napisao recenziju spomenutih Maretićevih djela. Dostupno na: <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/451840/edition/423993/archiv-fur-slavische-philologie-bd-12>, pristup ostvaren 2. veljače 2025.

29 Maretić je u Akademijinu *Radu*, knj. 101, 1890., 221–225 objavio svoj tekst: *Odgovor na recenzije g. prof. dr. V. Jagića*. Vidjeti bilj. 20.

30 Jiří Polivka (1858. – 1933.), češki filolog, etnograf, profesor na praškomu sveučilištu.

31 S malim poštovanjem.

32 Po zraku.

33 Prvi profesor slavistike na novoosnovanom Sveučilištu u Zagrebu 1874. postao je češki slavist Leopold (Lavoslav) Geitler (1847. – 1895.). Nakon njegove smrti tadašnja je hrvatska vlada izabrala 32-godišnjega Tomislava Maretića koji je u svojim predavanjima krenuo stopama svoga prethodnika. Naime, on je svojih pedeset kolegija na zagrebačkoj slavistici podijelio u sedam tematskih skupina: 1. staroslavenski jezik, 2. glagoljska i ćirilčna paleografija, 3. poredbena slavenska gramatika i povijest slavenske filologije, 4. poredbena indoeuropeistika, 5. slavenska povijest, etnografija i mitologija, 6. rusistika i 7. kroatistika (i srbistika). Vidjeti: *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu : monografija, nav. dj.*, 121.

otržito odgovorio u „Radu jugosl. akademije“ na one Vaše 2 ocjene?³⁴ To mi je teško misliti, jer bi to bila osveta odveće sitna, slabo dostojna jednoga Jagića. Možda je Vaš običaj tako ponizivati pred učenicima ljude koji Vam nijesu najmiliji? Ako je tako, onda je to veoma čudnovat običaj, koji biste Vi sami jamačno žestoko osudili, kad biste čuli, da n. pr. ja o Vama onako pred učenicima govorim. Ali o meni ne ćete Vi toga nigda čuti. Možda ćete reći: ala osjetljiva čovjeka, kojega takve malenkosti mogu uznemirivati! Recite što Vam drago, a ja ću i dalje misliti, što i sada mislim. Mili Bože, kao i znatni književnici i naučnjaci, koji bi nama sitnijem ljudima morali biti uzor, znadu biti neobjektivni, strastveni i slabi!

Inače Vam izričem svoje duboko štovanje i duboko Vam se klanjam te ostajem

T. Maretić

4.

Zagreb 29. rujna 1895.

Vele štovani gospodine,

Čast mi je javiti Vam, da se ja odričem onoga posla za vaš „Grundriss“, što ste mi ga proľjetos ponudili i ja ga obećao izraditi. Razlog je ovome mojem odricanju veoma jednostavan: za onako neznatan i lak trud mislim da ne treba osobitoga suradnika, to samo lako može učiniti onaj, tko za rečeni zbornik piše gramatiku našega jezika; moja će mu „istorija pravopisa“ dati sav potreban i potpuni ureden materijal; ako li mojoj knjizi ne vjeruje, a on neka se 2-3 godine promuču pa neka napiše sasvim samostalnu radnju. Ostajem u ostalom s izrazom osobitoga štovanja.

T. Maretić

5.

U Zagrebu 4. rujna 1899.

Vrlo poštovani gospodine,

Knjižari – nakladnici moje „gramatike i stilistike“ poslali su Vam po mojem nalogu tu knjigu odmah, čim je izašla na svijet. Od onda pa do danas prošla su 3 mjeseca, i ja držim, da ste Vi tu knjigu moju do danas pregledali i stvorili sebi sud o vrijednosti njezinoj. Vi ćete jamačno napisati o njoj ocjenu u „Archivu“, a ja ne sumnjam ni malo, da će ta ocjena biti pravedna, t. j. da ne ćete u njoj

³⁴ Vidjeti bilj. 21 u radu.

isticati samo pojedinosti i samo one strane, s kojima nijeste zadovoljni ili s kojima se ne slažete, već da ćete govoriti u opće o vrijednosti čitave knjige, da ćete istaći i njezine dobre strane.³⁵

Bio bih Vam veoma zahvalan, kad biste htjeli biti tako dobri te mi u pismu priopćili u kratko sud svoj o mojoj rečenoj knjizi. Ta bi mi vaša dobrota za to bila vrlo mila, jer bih vam onda mogao možda razjasniti i opravdati što god, s čim se ne slažete, pa biste Vi mogli to upotrebiti prije nego konačni svoj sud o mojoj knjizi predate u štampu. Kazat ću vam otvoreno razlog, za što Vas ja za ovu dobrotu molim: u ovo vrijeme kad su krakeleri oko „Obzora“³⁶ i oko „Viencica“³⁷ udarili i na me i na Vas, da nas što više ponize pred svojom publikom, bilo bi mi vrlo neugodno, da sud Vaš o gramatici mojoj iziđe nepovoljan. Njima bi vrlo drago bilo, kad bi mogli reći: Maretićeva knjiga ne vrijedi ništa, kad evo i sam Jagić, koji je isto toliki Srboman kao i Maretić, rdavo o njoj govori. To bi

35 Jagić je u *Archiv für slavische Philologie*, Bd. 22, Berlin 1900., 263–278 napisao recenziju Maretićeve gramatike s dosta kritičkih primjedbi. (Dostupno na: <https://archive.org/details/archivfrslavis22berluoft/page/n3/mode/2up>, pristup ostvaren 2. veljače 2025.) I trećem izdanju Maretićeve gramatike 1909., Jagić je pisao recenziju u *Archivu*, Bd. 31, Berlin 1910., 459–462. (Dostupno na: <https://archive.org/details/archivfrslavis31berluoft/page/n5/mode/2up>, pristup ostvaren 2. veljače 2025.) Važno je istaknuti Jagićeve primjedbe iznesene u njegovoj recenziji gramatike, osobito u kontekstu geneze i kontinuiteta štokavskoga književnog jezika među Hrvatima. Jagić s pravom naglašava da korijeni štokavske književne tradicije na hrvatskom zapadu sežu dublje u prošlost te da su Vukova djela ondje samo potisnula, ali ne i potpuno istisnula ili zamijenila starije jezične slojeve i utjecaje. On jasno odbacuje tezu da su Hrvati svoj jezik preuzeli od Srba, ističući kako je književna štokavština među Hrvatima postojala i prije Vuka, i to pod različitim nazivima – hrvatskim, ilirskim, bosanskim, dalmatinskim i slavonskim. Utjecaj Vukove reforme i njegovih publikacija doveo je do usustavljanja i narodnijega izraza te jezične tradicije, no nije riječ o njezinu preuzimanju, već o oblikovanju u dosljedniji standard. Unatoč tome, Maretić je zanemario bogatu hrvatsku štokavsku književnu baštinu koja je postojala prije Vuka i Daničića, što je imalo dalekosežne posljedice za kodifikaciju standardnoga jezika. Njegova Gramatika bila je zamišljena kao objediniteljski priručnik za srpskohrvatski jezik, no pritom je ignorirala kontinuitet hrvatske štokavske književnosti, čime je učinjena znatna šteta njezinu vrednovanju i standardizaciji. Od posebne je važnosti naglasiti da je Antun Radić također napisao kritiku Maretićeve gramatike koja je tiskana najprije u *Obzoru* 1899, potom i u *Viencu* 1899, br. 28, str. 456–457; br. 35, 566–568; 37, 599–601; 38, 615–616; 39, 629–631. Vidjeti: Nataša Bašić, *nav. dj.*, 409–417. Vrlo je indikativno da je i Stjepan Ivšić u svom članku objavljenom u časopisu *Hrvatski jezik*, I., br. 2-3, Zagreb 1938., 33–39 pisao o Radićevu osvrtu na spomenutu Maretićeve *Gramatiku i stilistiku* (1899.) kao i na Vukovo pisanje kad je u časopisu *Neven* (1856.) polemizirao s Bogoslavom Šulekom u raspravi *Srbi i Hrvati*. Ivšićev je članak vrlo razložen i objektivan za ono doba. Mislimo da je uputno pročitati ga i danas. O Arminu Paviću vidjeti: Grčević, *nav. dj.*, 2023.

36 Jagićev oponent bio je Josip Pasarić koji je u zagrebačkom *Obzoru* u nastavcima pisao: *Jagić prema hrvatsvu i srbstvu*, tiskano kao posebni otisak, 1899., pod istim naslovom. Jagić je potom odgovorio na to u novinama *Novo vreme*, XI., br. 67, Zemun (22. avgusta), 1899., 4 (ćirilicom tiskano).

37 U *Obzoru* i *Viencu* je Antun Radić veoma kritički pisao o Maretićevoj gramatici, vidi bilj. 28 ovdje.

za njih bio pravi trijumf, koji bi mene vrlo bolio. Graja tih krakelera ne može Vama nauditi, jer Vi daleko živite od njih i jer su vaše književne zasluge tolike, da ih njihovo blato ne može poprskati; ali meni, koji među njima živim zaslugama ne mogu mjeriti, bio bi njihov trijumf vrlo nemio. Na Vas i na me udaraju oni za to, jer u nama dvojici vide gotovo jedine rođene Hrvate – filologe, koji su prema Srbima pravedni (i Pero Budman³⁸ im je trn u oku). To je fanaticima nesnosno, za to reže na nas, a ja se ponosim što njihove udarce zajedno s Vama dijelim, s Vama, koji ste mi od rane moje mladosti bili ideal ne samo trudbenika na naučnom polju, već i ideal pravednoga prema Srbima Hrvata-naučenjaka.

Prof. Leskien³⁹ mi je pisao, da je s mojom „gramatikom i stilistikom“ veoma zadovoljan.

Nadam se, da ćete me udostojati svojega odgovora na ovo moje pismo, ta vas molim, da primite izraz mojega dubokog poštovanja

Dr T. Maretić

6.

U Zagrebu 8. rujna 1899.

Vrlo poštovani gospodine,

Hvala vam, što ste mi onako brzo i onako ljubazno odgovorili. Žao mi je, što ne ćete Vi pisati ocjenu o mojoj „gramatici i stilistici“, ali nadam se za cijelo, da ću i s ocjenom g. Rešetara biti zadovoljan.⁴⁰

Dopustite mi, da se ovdje u kratko osvrnem na Vaš prigovor. Za što nije sam upotrebio i druge izvore osim Vuka i Daničića i narodnih umotvorina, što ih je Vuk izdao. Ja o tome velim nekoliko riječi u predgovoru i onome ću dodati ovo: ja upravo ne znam, kojega bih pisca još imao upotrebiti, jer ni za jednoga ne znam, koji bi onako dobro i pravilno pisao kao Vuk i Daničić, u

38 Obično je njegovo ime Petar Budmani (1835. – 1914.), hrvatski jezikoslovac. Vidjeti: Aleksandar Stipčević (ur.), *Hrvatski biografski leksikon* (knj. 2). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1989., 442–443.

39 August Leskien (1840. – 1916.) njemački slavist, profesor slavistike u Leipzigu; osnivač mladogramatičarske škole s historijsko-poredbenom metodom. Autor je *Grammatik der altpugarischen* (1909.), *Handbuch der altpugarischen Sprache* (1871., 1910.) *Grammatik der serbokroatischen Sprache* (1914.). Vidi: Milka Ivić, *Pravci u lingvistici*, Ljubljana 1983., 46–50.

40 Ipak je Jagić napisao ocjenu o Maretićevoj Gramatici, vidi bilj. 33. ovdje. Vrlo je uputno pročitati: Zlatko Vince, „Ima li Vatroslav Jagić zasluga za hrvatski književni jezik?“, *Jezik*, XXI(3-4), 1973. – 1974., 68–83. Vince prikazuje doista veoma iscrpno Jagićevu zauzetost za hrvatski jezik u svim svojim mijenama.

svakoga ima više ili manje pogrješaka ili bar onoga, što ne ide u književni jezik. Da sam dakle raširio broj svojih izvora, ušlo bi u gramatiku moju i mnogo koješta, što ne valja, pa bi se tako to sankcioniralo, i moja gramatika ne bi mogla biti normalna, kako mislim da je sada, - ili bi trebalo „auf Schritt und Tritt“ dovikivati čitateljima: to i to ne valja upotrebljavati u književnom jeziku.⁴¹ Tako bi knjiga dobila mnoštvo balasta. Osim toga ja mislim, da će se vrlo teško naći što u današnjemu jeziku našem, što je dobro i pravilno, a u mojoj gramatici se nalazi samo za to, što osim pomenutih izvora nijesam još i druge upotrebio. Rado ću dopustiti mogućnost, da će se naći što god, čega u mojoj gramatici nema, ali tome ne će biti uzrok, što nije broj upotrebljenih izvora veći, nego to, što nijesam upotrebljene izvore bolje pretražio i proučio.⁴²

Lijepo Vas molim, da budete tako dobri pa da i ovo moje pismo pokažete g. Rešetaru. Nadam se od njega, da će biti tako dobar te će povesti sa mnom dopisivanje o mojoj gramatici. Ja ću mu za to biti vrlo zahvalan. Jučer su mi rekli moji, da su Vam dali i moju malu školsku gramatiku,⁴³ što mi nije bilo poznato. Vi ćete

41 Tu se Maretić pokazuje vrlo ciničan. On je svjesno takvom svojom metodom pisanja svoje gramatike Hrvate pokušao odvojiti od hrvatske baštine i izbrisati ju iz svijesti hrvatske gramatologije. Vidjeti: Mario Grčević, *T. Maretić – nesuđeni književnojezični ujedinitelj Hrvata i Srba*, u autorovu radu: „Vanjskopolitički utjecaji na hrvatski književnojezični razvoj u drugoj polovici XIX. stoljeća“. U: *Od Mure do Mora, od Save do Seine*. Spomen-zbornik patru Vladimiru Horvatu SJ za njegov 80. rođendan, ur. Ivan Šestak. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, 2015., 353–404.

42 Tom se rečenicom Maretić želi opravdati u vezi s propustom uključivanja hrvatskih pisca i njihovih jezičnih primjera u svoju gramatiku.

43 U vrijeme pisanja i objavljivanja Maretićeve školske gramatike predstojnik Odjela za bogoslovje i nastavu zemaljske Vlade u Zagrebu (od 1898.) bio je Armin Pavić (1844. – 1914.). Naime, treba reći da se Armina Pavića i Tomu Maretića u 19. stoljeću smatralo najistaknutijim, pa i ključnim hrvatskim vukovcima; usp. Bašić, *nav. dj.*, 2021.; Grčević, *nav. dj.*, 2015. Mislimo da nije suvišno spomenuti da je đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer pomogao Paviću podmiriti tiskarske troškove kod izdanja Pavićeva prijevoda Aristotelove *Poetike*. Franjo Rački je u pismu Strossmayeru 15. svibnja 1869., uz ostalo, naveo: „(...) Još jedino izvolite poslati 150 for. za ‘Aristotelovu poetiku’, prevedenu vrlim Pavićem, komu ste taj štamparski trošak obećali. Ovih je dana doštampana i sam pisac poslat će Vam ovu lijepu knjižicu. Račun štampara Albrechta poslat ću Vam.“. Rački je u pismu Strossmayeru od 1. lipnja 1869., javio: „Po obećanju u posljednjem svojem listu šaljem Vam u prilogu račun tiskare Albrechtove za Pavićev prijevod *Aristotelove poetike*. Štamparski trošak iznosi 103 for., a vezarski naposeb 10 for., ukupno 113 for.“ Strossmayer će Račkomu u pismu od 31. svibnja 1869. opet reći: „(...) Šaljem g. Paviću 150 for. s malim pisamcem (...)“. Rački će pak Strossmayeru u pismu od 15. lipnja 1869.: „Primih 150 for. za Pavićev prijevod *Aristotelove poetike* i isplatih tako knjigovežu kako i štampara. On Vam je veoma zahvalan. Pavić je mladić pun uma, dobre volje, a što još najviše znači, čvrsta i postojana značaja. Od njega se imade mnogo nadati naša knjiga. Ovih će praznika s prijateljem svojim Markovićem u Italiju i Rim putovati, da prouče tamošnje umotvore. To je veoma pohvalno; kamo sreće da naši mladići putuju znanosti i nauke radi; bilo bi manje kruhorborstva.“ Rački se je i dalje zauzimao za Pavića, razabire se to u pismu Strossmayeru od 28. listopada 1870, u kojem piše: „(...) Armin

se malo čuditi možda, što na natpisu te moje knjige stoji samo hrvatsko ime (bez srpskoga). To sam preko svoje volje učinio, jer su se knjižari (po svoj prilici s razlogom) bojali, da bi hrvatska vlada mogla tu knjigu ne pripustiti u škole, dok se u svijem školama naš jezik danas službeno zove samo hrvatski. Kako dakle vidite, ja u ovoj stvari nijesam toliko kriv, koliko bi se na prvi mah moglo kome činiti. Ovijeh će dana jedan eksemplar te moje školske gramatike dobiti i g. Rešetar. Bilo bi mi vrlo milo, da on i o toj knjizi što napiše u „Archivu“. Valja mi dodati, da sam ja tu školsku gramatiku za to napisao, jer je Divkovićeve školske hrvatske gramatike, koju se već 20 godina upotrebljava u školama, do zla Boga rđava; nema u njoj strane, na kojoj ne bi bilo po nekoliko „šnicera“. Ja mislim, da već gore školske gramatike materinskoga jezika ne može biti.⁴⁴

Pavić, ispitani profesor iz filologije, primio bi mjesto profesora na talijanskom sveučilištu, za koje se bio Budmani ponudio. On razumije dobro talijanski i naučio bi u pol godine taj jezik, da ga može čuti u Italiji. Ako mislite, preporučite ga ministru (Kraljevine Italije). Mogli bi ga imenovati profesorom tako, da započne predavanja u drugom proljeću ili najkašnje na godinu“. Potom će Strossmayer Račkomu odgovoriti 3. studenoga 1870: „(...) Glede Pavića pisati ću u Florencu“. Pisma je objavio Ferdo Šišić, *Korespondencija Rački-Strossmayer* (knjiga prva). Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1928., 78–80. U naslovu Maretičeve *Gramatike hrvatskoga jezika za niže razrede srednjih škola* piše da je „pripuštena za školsku porabu naredbom visoke kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu od 9. lipnja 1899. br. 7.567.“. Čudno je što se Maretić skriva iza bojazni knjižara, a ne iza navedene odredbe. Budući da je 1901. tiskano drugo popravljeno izdanje iste Maretičeve gramatike, u naslovu piše: „Obligatno uvedene u sve srednje i slične škole po Hrvatskoj i Slavoniji naredbom kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu od 28. svibnja 1900., a naredbom c. i kr. ministarstva za nastavu u Beču od 21. siječnja i 12. veljače 1901. br. 30420/1900. pripuštena u sve srednje i učiteljske škole u Dalmaciji s nastavnim jezikom hrvatsko-srpskim.“ Cit. i kod Grčević, *nav. dj.* 2023., 128. Usp. Samardžija, *nav. dj.*, 124–135.

- 44 Uz ovaj Maretičev sud o Divkovićevoj gramatici uputno je pročitati što je Zlatko Vince svojedobno pisao u svom radu: Mirko Divković i Tomo Maretić – takmaci u objavljivanju hrvatskih školskih gramatika u *Filologiji*, 14, 1986., 411–417. Vince, uz ostalo, piše: „Pisci gramatika za srednje škole u drugoj polovici 19. stoljeća izdavali su ih na osnovi određenog nastavnog plana i programa. Često su same škole odlučivale kojom će se služiti učenici kao svojim udžbenikom. Pri pisanju tih gramatika dolazili su do izražaja jezični pogledi njihovih sastavljača (neki su bili pristaše zagrebačke filološke škole kao npr. Veber Tkalčević ili D. Parčić, neki su bili bliži pogledima tzv. vukovaca, kao P. Budmani, M. Divković, T. Maretić i dr.). Pri njihovu izdavanju, dolazili su, dakako, u obzir i drugi motivi: osobno isticanje, prestiž, kao i materijalni poticaji: da se ponovljenim izdanjima dobije određena, kadkada i veća novčana nagrada, a bilo je i drugih razloga.“ No, Maretić će javno pisati protiv Divkovićeve gramatike, „s težnjom da se probije njegova gramatika“ (Vince, 412). Vrlo je indikativno da je Divkovićeve gramatika iz školske uporabe potisnula Veberovu školsku gramatiku, sada Maretić želi potisnuti Divkovićevu, pri čemu je pomogao i Armin Pavić koji je izjavio da „Divkovićeve gramatika nije uopće za škole zbog brojnih pogrešaka“. Polemika, Maretić-Divković, može se čitati u *Nastavnom vjesniku*, VIII/1900., 348–358, 518–548. i *Kršćanskoj školi*, pedagojsko-naučni list, IV/1900., br. 1, str. 14. Polemiku Pavićevu vidi u *Narodnim novinama* 1879., 220–222, 226–235, 234–246, 250. Vince piše: „Iako je Maretičeva gramatika doista bila prihvaćena za neke škole od 1900, ipak se upotrebljavala u nekima i Divkovićeve sve do godine 1917.“ kad je tiskano trinaesto posljednje izdanje njegove gramatike. Mirka Divkovića (1843. – 1924.) hrvatsko jezikoslovlje pamt i kao leksikografa, prevoditelja i gramatičara. Usp. Samardžija, *nav. dj.*, 108.

Jučer sam pisao g. Ljub. Stojanoviću,⁴⁵ za to se nemojte truditi, da mu i Vi pišete.

Moleći Vas, da mi oprostite, što Vam ovoliko dodijavam, izričem Vam svoje najdublje štovanje

Dr T. Maretić

7.

U Zagrebu 22. siječnja 1900.

Vrlo poštovani gospodine,

Duboka Vam hvala na ljubaznoj obavijesti, koju sam neki dan od Vas primio. Dopustite mi samo još jednu malu molbu: Budite tako dobro (ili Vi ili g. Rešetar), pa uz ocjenu o mojoj velikoj gramatici napišete nekoliko riječi i o maloj, za koju sam u svoj smjernosti svojoj potpuno uvjeren, da je mnogo bolja od školske gramatike Divkovićeve, koja je tako rđava u svakom pogledu, da valjda u svoj Europi nema gramatike materinskoga jezika za škole tako rđave. A ipak je ona dočekala već 8 izdanja!⁴⁶

45 Ljubomir Stojanović (1860. – 1930.), srpski političar, povjesničar, filolog. Godine 1922. izabran je za dopisnoga člana tadašnje JAZU u Zagrebu, i koji je u *Srpskom književnom glasniku* (knj. 17), Beograd 1926., 360–362, objavio članak *Hrvatska „Austrijanština“* u kojemu žestoko napada Hrvate. Na taj Stojanovićev pamflet odgovorio je tadašnji predsjednik Matice hrvatske Dragutin Domjanić. Vidjeti: Alojz Jembrih, *Dragutin Domjanić u novom svjetlu*. Sveti Ivan Zelina: POU Sveti Ivan Zelina, 2019., 36–49.

46 Divković kritizirajući Maretićvu gramatiku u *Kršćanskoj školi*, 1900., IV., br. 12, 13, 14, „na kraju kritike napominje kako je od nakladne knjižare Maretićeve gramatike primio pismo kojim se javlja da se Maretićeva gramatika od školske godine 1900/1901. postepeno od prvoga razreda ima kao obligatna „učevna knjiga uvesti u sve ovozemске srednje i u nalike im škole poradi nužne jednoličnosti u školskoj obuci“. Divković to posebno naglašava, jer je prošle godine bilo dopušteno da se ta knjiga *može* upotrebljavati kao učevna u nižim razredima. Zbog toga je Divković štampao osmo izdanje svoje knjige pošto je dobio vrlo pozitivan odgovor od mnogih školskih ravnateljstava koja su na njegovo pitanje o prikladnosti njegove gramatike izrazila spremnost da se i dalje njome služe.“ Vince, *nav. dj.*, 1986, 415–416. Vince i ovo spominje: „Divković je bio borben. On je kao mladić prigovorio vrlo oštro Veberovoj Gramatici, što je djelomično razumljivo jer su se tu sukobila dva osnovna različita gledanja na književni jezik. Tu su dolazili u obzir ne samo znanstveni nego i idejni kriteriji. Ali kasnije će Maretić izjaviti da se lošija gramatika od Divkovićeve ne može zamisliti, iako je autora i njegov rad prije toga hvalio udarajući zajedno s Divkovićem po Veberu. Maretić je dakle najprije bio uz Divkovića kako bi istisnuo Vebera, a kasnije otklanja Divkovića da bi pripremio mjesto za svoju školsku gramatiku.“ Vince, *nav. dj.*, 1986., 416–417. Zanimljivo je što je o Maretiću u jednom pismu V. Jagiću pisao Nikola Andrić: „Za Maretića znamo, kakvo je mrtvo puhalo, pa da nikada nije smio doći na ovako visoko mjesto. Khuenov madžaron.“ Maretić je tada ostao predsjednik JAZU. A Branko Vodnik Jagiću je pisao: „(...) Trebalo bi svakako, da se naša Akademija malo pomladi, ali to će sada, za predsjednikovanje Maretićeve, biti još teže negoli do sada.“ Vidi pismo u cijelosti u: Alojz Jembrih, *Korespondencija iz Jagićeva ostavštine*. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija, 2022., 350. Kao što se Maretić u svojoj gramatici pokazao kao čovjek uskih pogleda, ograničivši se

Što Zmaj-Jovanović⁴⁷ nije predložen ni izabran za jugoslavenskoga akademika, tome su najviše krivi događaji prošavšega ljeta, koji su se dogodili o njegovo pedesetgodišnjici i koji su jaz među Hrvatima i Srbima još više razvalili. Za tijem je uzrok, što onaj član, koji bi ga u smislu ustava akademijinoga jedini mogao predložiti (kao član onoga razreda, u koji bi Zmaj pripadao, i kao šengajst) mrzi i na Srbe i na sve srpsko. Treći je napokon uzrok, što se Zmaj još nije približio ni jednome hrvatskom književniku, premda već gotovo 2 godine živi u Zagrebu; Zmaja kao da u Zagrebu nema; mnogi ga ovdješnji akademici nijesu nikad ni vidjeli (kao na pr. ja), a kamo li s njim govorili. Ali pored svega toga, da je Zmaj predložen, ja mislim za cijelo da bi bio i izabrat, kao što je s velikom većinom glasova izabrat za dopisnoga člana Srbin Pera P. Đorđević, kojega smo bili predložili ja u g. Budman.

Ostajem s dubokijem štovanjem

Vama na službu odani

Dr T. Maretić

8.

U Zagrebu 6. lipnja 1900.

Vrlo štovani gospodine,

Pročitao sam vašu ocjenu u „Archivu“ o mojoj „Gramatici i stilistici“.⁴⁸ Duboka Vam hvala na trudu oko te ocjene i na blagonaklonosti, s kojom je napisata! Ako ipak ta knjiga moja dočeka drugo izdanje, jamačno ću uvažiti i primiti mno-

na Vuka i Daničića kod uzimanja gramatičkih primjera, a ne i na djela hrvatskih pisaca, tako se također pokazao svojim uskim pogledima kao predsjednik JAZU (1915. – 1918.) u kojoj se je trebala ostvariti ideja oko izdavanja *Hrvatskoga biografskog rječnika*. Vidi se to iz Jagićeva pisma Juliju Benešiću od 16. ožujka 1918. „(...) Dakle najprije o rječniku. Ja se čudom čudim, kako se može predsjednik akademije ne oduševljavati tom lijepom inicijativom g. odjelnog predstojnika, ta potreba enciklopedijskog rječnika morala se već davno osjećati te svatko je morao vidjeti u tome, što takva djela naša literatura jošte nema, samo znak naše slabosti i kukavštine literarne. (...) Meni se čini, da je g. Maretić već dao dovoljno dokaza svojih uzanih pogleda, koji ni njemu ni akademiji ne služe na čast. Kad sam ja pripovijedao o njegovim ‘mislima’ u Savremeniku pa kad su naši akademici čuli, da tako govori i na sav glas piše predsjednik jedne akademije, sve se snebivalo i čudilo. Ja ga žalim, što tako sam čini štetu na uštrb svojim velikim zaslugama oko izradjivanja rječnika.“ Pismo cijelosti vidi u: Jembrih, 2022., 363–365. U vezi sa spomenutim *Hrvatskim biografskim rječnikom* vidi: Alojz Jembrih, „Branko Drechsler (Vodnik) u zrcalu svojih pisama Vatroslavu Jagiću“. U: *Zbornik o Branku Vodniku*, ur. Tihomil Maštrović. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2001., 265–282, isto: Jembrih, 2022., 351–354.

47 Jovan Jovanović Zmaj (1833. – 1904.), srpski pjesnik koji je neko vrijeme živio u Zagrebu.

48 Jagić je u *Archiv für slavische Philologie*, Bad. 22, Berlin 1900., 263–278 napisao recenziju Maretićeve gramatike s dosta kritičkih primjedbi. Dostupno na: <https://archive.org/details/archivfrslavis22berluoft/page/n3/mode/2up>, pristup ostvaren 3. veljače 2025.

gi Vaš savjet. O gdje kojim Vašim prigovorima mogao bih se s Vama disputirati, ali ovdje nije tome mjesto.⁴⁹ Dopustite mi, da Vas samo na nešto opomenem. Od modernijeh pisaca, koji bi dobro bilo po Vašem mnijenju da sam za svoju knjigu upotrebio, Vi spominjete same Srbe: Đuru Jakšića, Zmaja Jovanovića, kneza Nikolu i. t. d. Pomislite, kakvu bi graju oborili na me patrioti à la Radić, Pasarić i t. d. , da sam ja osim Vuka i Daničića upotrebio još nekoliko pisaca, ali sve samijeh Srba ili bar u pretežnoj većini (a ovo bi drugo svakako moralo biti).⁵⁰

Još jednom: od srca Vam hvala!

Ostajem s dubokijem štovanjem

Vama odani Dr. T. Maretić

9.

U Zagrebu 3. listopada 1902. (Dopisnica)

Vrlo štovani gospodine,

Primam vašu ljubaznu ponudu, rukopis i sliku poslat ću Vam najdalje oko početka aprila buduće godine, mislim, da to ne će biti prekasno.

Ostajem s osobitijem štovanjem Vama odani

Dr T. Maretić

10.

U Zagrebu 28 prosinca 1902.

Vrlo štovani gospodine,

Evo vam priloga za vaš „Archiv“ prije nego sam i sam mislio da ću dospjeti napisati ga. Nadam se, da će Vam biti po volji i jedan i drugi članak.⁵¹

Bilo bi mi veoma milo, ako biste ih mogli i htjeli štampati jedan do drugoga.

49 Maretić je svoje mjesto za odgovor Jagiću našao u *Radu JAZU*, knj. 101, 1890., 221–225, objavivši ga pod naslovom *Odgovor na recenzije g. prof. dr. V. Jagića*.

50 Upravo je Antun Radić pisao o Maretićevoj gramatici s dosta negativnim pristupom i ocjenom u *Obzoru*, 1899., br. 144, 146, 147, 148. Vidjeti: Bašić, *nav. dj.*, 2021., 409–417 ; Lada Badurina, Opis glasova u *Gramatici* Tome Maretića. U: *Hrvatske dopreporodne gramatike u europskome kontekstu*, zbornik radova, ur. Marijana Horvat, Institut za hrvatski jezik, Zagreb 2024., 1-16.

51 Pretpostavljamo da je to rad *Die typischen Zahlen in der russischen Volksepik*, tiskan u 25. svesku *Archiva* 1903., 452–462. Drugi je rad *Die Bedeutungen des slavischen Adjektivums „инъ“*, objavljen u 26. svesku *Archiva* 1904., 471–472.

Budući da će obadva zajedno iznositi oko 12 štampanijeh strana, mislim, da obzir na proslav ne bi tome mogao smetati.

Rukopisu prilažem evo i svoju fotografiju (iz god. 1900, - novije nemam), kako ste željeli. Mislim, da je format zgodan. Dobro bi bilo, da mi jednu korekturu na ogled pošaljete. – Molim 10-12 osobitijeh otisaka. Ostajem s osobitijem štovanjem

Vam odani

T. Maretić

11.

U Zagrebu 6. travnja 1903.

Vrlo štovani gospodine,

Na slavistički kongres u Peterburg ja mislim svakako ići (dakako ako bude života i zdravlja); a govorio sam po napatku Vašem i s drugom gospodom (osim sa g. Šrepeljem, kojega nema sada u Zagrebu); i oni bi svi željeli ići, ako im bude moguće; to su gg. Smičiklas,⁵² Budman⁵³, Šurmin,⁵⁴ Boranić. Ja mislim, da će g. Šrepelj⁵⁵ vrlo rado ići, ako mu ikako bude moguće. Što se tiče dr. D. Boranića, moram Vam reći, da je to moj bivši učenik i da se on ozbiljno pripravlja za docenturu slav. Filologije u našem sveučilištu. On uređuje zajedno sa mnom, kako ćete biti opaziti, naš folkloristički Zbornik,⁵⁶ pošto se akademija oslobodila nesretnoga Radića. Taj je Dr. Dragutin Boranić vrlo ozbiljan i savjestan čovjek, koji do duše malo producira, ali mnogo čita i uči.

52 Tadija Smičiklas (1843. – 1914.), hrvatski povjesničar. Temeljem svoje knjige *Poviest hrvatske*, I. 1879., II. 1882. izabran je 1882. za redovitog profesora povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Bio je zastupnik u Hrvatskom saboru. Za tajnika JAZU i predsjednika Matice hrvatske izabran je 1889., a od 1900. do 1914. obnašao je dužnost predsjednika JAZU. Pokrenuo je ediciju *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* koji je uređivao od 1904. pa sve do svoje smrti. Objavio je *Annae* (Ljetopis) Baltazara Adama Krčelića. Jagiću je Smičiklas uputio šest svojih pisama. Vidjeti u NSK, sign. 4610b Zagreb.

53 Petar Budmani (1835. – 1914.), hrvatski jezikoslovac. O njemu vidjeti: Aleksandar Stipčević (ur.), *Hrvatski biografski leksikon* (knj. 2). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1989., 442–443.

54 Đuro Šurmin (1867. – 1938.) hrvatski povjesničar književnosti i političar.

55 Milivoj Šrepel. Maretić je njegovo prezime pisao netočno.

56 Riječ je o Akademijinoj ediciji koja je počela izlaziti 1896. pod naslovom *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, a uredio ju je Ivan Milčetić. Drugu je knjigu Zbornika 1897. uredio Antun Radić koji je još uredništvo obnašao sve do šeste knjige 1901. Sedmu knjigu i osmu zajedno su uredili Tomo Maretić i Dragutin Boranić 1902. -1903. Od devete knjige do trideset i treće Zbornik je uređivao Dragutin Boranić. To samo govori koliko je Boranić bio dobar urednik kad mu je Akademija dala tako dugi urednički staž.

Ima mu oko 32 godine, a gimn. Je učitelj u Zagrebu.⁵⁷

Nije dakako sigurno, da će pomenuti ljudi doista svi doći u Peterburg na kongres, oni za sada to žele i imaju volju da dođu.

Bilo bi mi drago, da mi prije svoga odlaska u Peterburg na korespondenc-karti javite, što je s onom malom mojom radnjom o pridjevu *инъ*, za koju sam Vas molio, da je štampate zajedno sa člankom o brojevima u ruskoj epici, a kako sam iz korekture (koju sam i primio i vratio) opazio, to nije učinjeno.⁵⁸

Ostajem s dubokim štovanjem

Vama odani

T. Maretić

12.

U Zagrebu 11. siječnja 1904.

Vrlo poštovani gospodine,

Kad sam ja lani g. Šrepelju⁵⁹ rekao, da sam voljan sudjelovati oko enciklopedije slav. Filologije, mislio sam, da će u tu enciklopediju ići obilne istoričke gramatike slavenskih jezika, a sada iz vašega pisma vidim, da to nikako nemaju biti prave istoričke gramatike, već samo neki nacrti. Za naš jezik bi taj nacrt – po smislu Vašega pisma- smio iznositi – po 4 tabaka, najviše 5. Ja mislim, da bi se takov veoma sabijeni nacrt mogao tek onda napisati, kad bismo imali dobru srpskohrvatsku istoričku gramatiku bar od kakovih 40 tabaka; t. j. onda bi onaj kratki nacrt bio izvadak iz toga djela. Dok mi takova djela nemamo, ne vjerujem, da će moći tko onaj nacrt sastaviti tako, da od njega bude nauci kakva korist.

Ja se u taj posao ne bih htio ni mogao puštati, za to nemojte ne me računati. A što se tiče prave istoričke gramatike našega jezika (bar od 40 tabaka, kako rekoh), nju bih ja mogao za našu akademiju napisati tek za kakvih 6 godina, a na svijet ne bi mogla izići prije 7 godina. Ali tu nastaje veliko pitanje: tko meni može garantirati 7 godina života i zdravlja i (kojekavovim životnim protivšti-

57 Dragutin Boranić (1870. – 1955.) hrvatski jezikoslovac. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu studirao je slavensku filologiju. Doktorirao je temom *O refleksnim glagolima u hrvatskom jeziku* 1899. Kao gimnazijski profesor službovao je u Osijeku, Vinkovcima i zagrebu Godine 1906. postaje docent na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, izvanredni profesor 1909., a 1912. redoviti profesor. O njemu vidi Aleksandar Stipčević (ur.), *Hrvatski biografski leksikon* (knj. 2). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1989., 144–145.

58 Vidi bilj. 51 ovdje.

59 Bio je to Milivoj Šrepel (1862. – 1905.), klasični filolog, prevoditelj i komparatist. Ne znamo zašto ga Maretić zove Šrepelj. Vidjeti: Alojz Jembrih, „Milivoj Šrepel – pisma Vatroslavu Jagiću“, *Svjetlo*, 1-4, 2022., 49–69; *Svjetlo*, 3-4, Karlovac 2024., 76-104. (izd. Ogranak Matice hrvatska Karlovac.

nama nepomućene) volje za taka veliki posao? Kad je tako, onda je istorička srpskohrvatska gramatika, koju bi ja imao napisati, danas na vrbi svirala, i ja nikome ne mogu u tom pitanju ništa obećati drugo nego: kušat ću i gledat ću. I to dakle, kako vidite, gotovo toliko koliko ništa.

Prijegled latinske grafike ja ne bih hotio pisati za rečenu enciklopediju; po red moje knjige o tome poslu nije nikakva muka i drugome kome to sastaviti, popunjavati će trebati posve malo podatke priopćene u mojoj knjizi (na pr. prijedlozima Vitezovića i Jambrešića).

Za kajkavski govor ne znam nikoga, tko bi ga htio i mogao za enciklopediju obraditi. Prof. Šurmin rekao mi je, da bi eventualno bio voljan preuzeti sudbinu crkvenoslav. jezika po glag. spomenicima, - za tim obrazovanje današnjega književnog jezika našega. Samo bi trebalo, da mu na tanko priopćite, što Vi upravo želite i kako želite, da se dvoje napiše. Ako mu to priopćite on će Vam onda javiti svoju definitivnu odluku.

Ostajem s osobitim štovanjem Vama odani
T. Maretić

13.

U Zagrebu 6. prosinca 1904 (Dopisnica, pisana ćirilicom)

Vrlo poštovani gospodine,

Izvolite poradi one stvari obratiti se na koga drugoga; meni se ne da pogrijaviti već izrađenu radnju. Ostajem s osobitim poštovanjem T, Maretić⁶⁰

3. Zaključak

Pisma Tome Maretića upućena Vatroslavu Jagiću ne samo da obogaćuju postojeće spoznaje o Maretićevu znanstvenom djelovanju nego i otvaraju nova pitanja o njegovu doprinosu hrvatskoj jezikoslovnoj tradiciji. Njegova korespondencija s Jagićem svjedoči o dinamičnim i katkad napetim odnosima unutar hrvatske i slavenske filologije, ponajviše u kontekstu normiranja standardnog jezika. Iz njegovih se pisama jasno razabire ideološka usmjerenost prema vu-

60 Ovo je bio posljednji Maretićev dopis upućen Jagiću. Nije posve jasno je li njihova komunikacija u potpunosti prekinuta, no prema tonu pisma može se naslutiti da je Maretić prestao s dopisivanjem. Sigurno je, međutim, da je Jagić imao kritički odnos prema nekim Maretićevim postupcima u Akademiji, kojoj je tada predsjedao, te da mu određene odluke nije odobravao. Napomena: Sva su pisma prepisana vjerno prema izvornicima, bez ikakvih jezičnih ili pravopisnih intervencija. Isto tako, budući da se popis izvora i literature vjerodostojno navodi u kritičkim bilješkama, isti zbog izbjegavanja zalihosti neće biti zasebno naveden. Alojz Jembrih prepisao je pisma i popratio ih bilješkama, dok je Vlatko Smiljanić uredio tekst i dopunio bilješke digitaliziranim izvorima.

kovskom modelu, ali istovremeno i osjetljivost na kritike te svijest o potrebi znanstvene argumentacije u obrani vlastitih stavova.

Analiza pisama otkriva Maretićeve upućenost u suvremene filološke rasprave te njegovu spremnost na polemiku, što ga smješta među ključne aktere hrvatskoga jezikoslovlja kraja 19. i početka 20. stoljeća. Njegov pristup gramatici i pravopisu, koji je bio izrazito normativan i usmjeren na primjenu fonoloških načela, pokazuje kako je njegov rad imao dugoročan utjecaj na oblikovanje jezične politike u Hrvatskoj. No, istodobno, njegova korespondencija svjedoči i o određenim nedoumicama te o suočavanju s kritikama koje su dolazile iz hrvatskih krugova zagovornika tradicionalnijih jezičnih modela.

Posebno je značajno to što Maretićeva pisma sadržavaju informacije o njegovu radu na gramatici i pravopisu te o njegovim prijedlozima s Jagićem, koji je bio jedan od najuglednijih slavista svoga vremena. Ova se pisma mogu promatrati kao dragocjeni izvor za razumijevanje procesa standardizacije hrvatskoga jezika, osobito u kontekstu tadašnjih političkih i kulturnih prilika. Njegovo nastojanje da hrvatski jezik prilagodi vukovskoj koncepciji rezultiralo je odlukama koje su imale dugoročne posljedice, a koje su i danas predmet znanstvenih analiza i polemika.

Maretićeva se pisma tako mogu shvatiti kao svojevrsni dokument vremena koji ilustrira ne samo jezične nego i šire kulturne i ideološke procese unutar hrvatskoga jezikoslovlja. Njegova korespondencija s Jagićem otkriva kako su osobni odnosi i intelektualne rasprave među znanstvenicima imali značajnu ulogu u oblikovanju jezičnih politika i normi. Iako su Maretićeve odluke bile predmet kritika, neosporno je da je njegov rad ostavio dubok trag u hrvatskoj lingvistici te predstavlja nezaobilazan segment povijesti standardizacije hrvatskoga jezika.

Ova analiza Maretićevih pisama pokazuje kako njihova vrijednost nije samo historiografska, već i teorijska, jer otvaraju pitanja o odnosu znanstvene argumentacije i ideoloških uvjerenja u oblikovanju jezične norme. Njegova prepiska s Vatroslavom Jagićem oslikava kompleksnost jezičnih politika u višenacionalnom kontekstu Habsburške Monarhije te daje uvid u polemične odnose među filozofima. U tom smislu, pisma nisu samo svjedočanstvo jednog povijesnog razdoblja, već i vrijedan prilog raspravama o jezičnoj standardizaciji u Hrvatskoj. Njihovo daljnje proučavanje može pridonijeti boljem razumijevanju kako je hrvatski jezik oblikovan u dodiru znanstvenih, političkih i ideoloških utjecaja.

The Linguistic Image of Tomo Maretić in His Letters to Vatroslav Jagić

Summary

Among the many letters preserved in the estate of Vatroslav Jagić at the National and University Library in Zagreb (13,553 letters are preserved), under the reference R 4610b, there are 13 letters from the renowned linguist Tomo Maretić, written at different intervals. The letters are dated: June 29, 1887, January 31, 1890, February 12, 1895, September 29, 1895, September 4, 1899, September 8, 1899, January 22, 1900, June 6, 1900, October 3, 1902, July 28, 1902, April 6, 1903, January 11, 1904, and December 6, 1904. Since Tomo Maretić was once, at the end of the 19th and beginning of the 20th century, a central figure in Croatian linguistics—along with Armin Pavić and a few others—we believe his letters to Jagić reveal much that was either unknown or not recorded in the works of certain authors who wrote about the so-called Croatian “Vukovci.” These letters are accompanied by the editor’s notes, which shed light on the background and context of Maretić’s work regarding the standardization of the Croatian language based on the principles of Vuk Karadžić and Đuro Daničić, which were not at all favorable to the Croatian linguistic tradition and independent linguistic development. All the letters are transcribed in the form and language in which Maretić wrote them.

Keywords: Tomislav Maretić, Croatian grammar, Croatian Vukovci, Vatroslav Jagić, history of standard Croatian, Slavic philology.